

De prijs, instrument of regulator?

Cobbenhagen, M.J.H.

Published in:
Maandschrift Economie

Document version:
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
1941

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Cobbenhagen, M. J. H. (1941). De prijs, instrument of regulator? *Maandschrift Economie*, 6(4), 149-157.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

ECONOMIE

Tijdschrift voor Algemeen Economische
Bedrijfs-Economische en Sociale Vraagstukken

Zesde Jaargang Aflevering 4 Januari 1941

De prijs, instrument of regulator?

door

Prof. Dr. M. J. H. COBBENHAGEN

Reeds vroeger, toen het vraagstuk, dat achter bovenstaande titel schuil gaat, minder actueel was, dan het in de huidige tijd is geworden, zijn daaraan beschouwingen gewijd¹⁾. Of-schoon herhalingen van hetgeen toen geschreven werd, niet vermeden kunnen worden, kan het wellicht toch zijn nut hebben de functie van de prijs in het economisch leven opnieuw te belichten.

Wanneer we de functie van de prijs of het prijzenstelsel willen leren kennen, gaan we niet uit van een a priori opgesteld begrip, doch van de economische werkelijkheid. In elk economisch systeem nu, dat in de bekende economische werkelijkheid bestaat of heeft bestaan, is de prijs een der economische factoren, welke binnen het kader van een bepaald economisch systeem en derhalve onder de voorwaarden, die aan dat systeem inhaerent zijn, de economische orde trachten te verwerklijken. Want elk economisch systeem, hetzij daarin de individuele vrijheid dan wel de maatschappelijke gebondenheid in een of andere vorm overheerst, streeft naar de verwerklijking van de orde in de welvaartsvoorziening. Wat ook de subjectieve bedoelingen van de binnen een economisch systeem werkende individuën mogen zijn, of ze zich ondergeschikt maken aan de objectieve orde of niet, dat kan geen afbreuk doen hieraan, dat een economisch systeem de orde tot objectief doel heeft. Was dit niet zo, had een economisch

¹⁾ H. A. Kaag: Het prijzenstelsel als instrument van welvaartsbeleid. Diesrede Tilburg 1934. M. J. H. Cobbenhagen: Theoretische beschouwingen over het verband tusschen inkomenstheorie en prijstheorie. Diesrede Tilburg 1933. Idem: Beschouwingen over de prijs. Economie, 1e jaargang (1935—1936).

systeem deze orde niet tot doel, het zou geheel zinloos zijn. Het behoeft nauwelijks gezegd, dat niet elk economisch systeem in alle omstandigheden even geschikt of ook maar geschikt is, om in die omstandigheden de gewenste orde te bereiken: de historie bewijst niet alleen het feit, maar ook de noodzaak van verandering in economisch systeem. Zowel de noodzaak van de continuïteit in de maatschappelijke behoeftenvoorziening als ook het feit der arbeidsverdeling, waardoor de afzonderlijke huishoudingen zich bewust onzelfgenoegzaam maken, om in samenwerking een hogere welvaart te bereiken, veronderstellen de potentiële geordendheid, de aanleg, om tot een verwerkelijkte orde te geraken. In dat proces nu, om de potentiële geordendheid tot een actuele te maken, spelen niet alle prestaties dezelfde rol, vervullen niet alle factoren dezelfde functie. Er zijn meer passieve en meer actieve factoren, er zijn leidende en geleid wordende prestaties. In het proces der verwerkelijking zijn de factoren te onderscheiden, naargelang zij tot de act, datgene, dat de aanleg tot bestaande werkelijkheid maakt, dan wel tot de potentie, datgene, dat in staat is tot bestaande werkelijkheid te worden, maar nog niet is, behoren. De economische werkelijkheid bestaat nu hierin, dat de krachten, die in den mens en in de dingen gegeven zijn, gericht zijn op de economische behoeftenvoorziening en deze dus voltrekken. Bij dit richten nu van deze krachten of van de prestaties dezer krachten op de economische behoeftenvoorziening, bij de instandhouding en bij de wijziging van de eens gegeven richting vervult de prijs zijn rol. De prijs behoort tot de groep der werkoorzaken, die de economische inschakeling der krachten bewerkstelligen, in stand houden of wijzigen. Reeds de titel van dit opstel duidt aan, dat we in de prijs meer zien dan alleen maar een waarde; hij behoort tot de oorzakelijke factoren van het economisch proces. Bij de analyse immers van hetgeen een voltrokken economische inschakeling van krachten te zien geeft, kunnen we drie stadiën onderscheiden, die successievelijk worden doorlopen en wel: het stadium der fysieke of technische mogelijkheid, het stadium der economische mogelijkheid en het stadium der tot stand gekomen economische werkelijkheid. Het eerste stadium geeft aan, dat het fysiek of technisch mogelijk is een goed of dienst voort te brengen, die in staat is een bepaalde behoefte te bevredigen, afgezien

van het werkelijk bestaan dezer behoefte. Deze mogelijkheid is derhalve afhankelijk van de eigen krachten, in mensen en natuur en dingen buiten den mens aanwezig, en de technische kunde, om deze krachten te gebruiken. De economische mogelijkheid duidt aan, dat de behoefte, voor wier bevrediging het fysieke en technisch mogelijke product kan dienen, inderdaad bestaat en dus om bevrediging vraagt en dat de waardeopbrengst of de verkoopprijs de te maken offers of kosten dekt. Het verwerkelijken der op fysieke en technische en economische gronden berustende mogelijkheid is het derde stadium, dat tot de taak van den producent behoort. Het is nu de prijs, i.c. de prijzen van het product en de prijzen van de in de productie te gebruiken productiemiddelen, die de fysieke en technische mogelijkheid tot een economische mogelijkheid maakt. Uit de prijzen der producten en der productiemiddelen kan derhalve worden afgelezen, welke economische mogelijkheden er zijn: de prijs is dus aanwijzer der economische mogelijkheid. Maar hij doet dit niet alleen maar passief, zoals een wegwijzer, die alleen maar een mogelijkheid, om van de ene plaats naar een andere te gaan, aanwijst en deze niet zelf in het leven roept. De prijs immers roept de mogelijkheid, die hij aanwijst, op, hij verwekt deze. Neem een wegwijzer weg, de mogelijkheid, om van A naar B te gaan, blijft dezelfde: neem de prijs weg, de economische mogelijkheid, die hij aangaf, omdat hij ze verwekte, verdwijnt tevens. Eenmaal bestaande houdt de prijs of de onderlinge verhouding der prijzen de verwekte economische mogelijkheid in stand: verandert de prijs of de onderlinge verhouding der prijzen, dan verandert tevens de economische mogelijkheid: de ene verdwijnt, de andere ontstaat. Het verwekken van economische mogelijkheden kan men het dynamisch aspect der prijzen heten, het in stand houden en aanwijzen van economische mogelijkheden zijn statisch aspect; onder beide aspecten is hij een werkoorzakelijk element.

Uit het voorgaande, waarin sprake was van de onderlinge verhouding van prijzen van producten en die van productiemiddelen als oorzaken der economische mogelijkheid, is reeds gebleken, dat niet één prijs alleen voldoende is, om de economische mogelijkheid te veroorzaken en weer te geven. Pas uit een complex van prijzen, uit een stelsel van met elkaar samenhangende prijzen kan de economische mogelijkheid worden be-

oordeeld. Hoe meer samengesteld de behoefte is, die men wil bevredigen, hoe talrijker de bevredigingsmiddelen zijn, nodig ter bevrediging der behoefte, hoe groter het complex van prijzen is, dat te zamen bezien moet worden. Voor de beoordeling van het geheel der economische mogelijkheden, dat een maatschappij bezit, is een volledig maatschappelijk prijzenstelsel noodzakelijk. Binnen het maatschappelijk prijzenstelsel zullen verschillende economisch mogelijke combinaties aanwezig zijn. Gelijkheid van opbrengsten en kosten is de maatstaf voor de economische mogelijkheid. Maatschappelijk bezien, betekent deze maatstaf, dat de totale opbrengst de totale kosten goed maakt. Dit kan nu geschieden, doordat de opbrengst van elk product de kosten voor zijn vervaardiging dekt of doordat de opbrengsten van sommige producten hoger zijn dan hun productiekosten en de opbrengsten van andere producten minder dan hun productiekosten bedragen, zo echter, dat het surplus bij de eerste soort producten het tekort bij de tweede soort goed maakt. In het eerste dezer beide gevallen past men het directe kostendekkingsbeginsel toe, in het tweede geval het indirecte. Binnen beide gevallen zijn nu weer verschillende mogelijkheden. Bij de beperktheid der productiemiddelen tegenover de behoeften is het niet mogelijk alle behoeften te bevredigen, zodat het als regel niet mogelijk zal zijn alle producties, die economisch mogelijk zijn, gelijktijdig te verwerkelyken. Dit geldt voor beide onderscheiden gevallen. Voor het tweede geval moet in het bijzonder hiermee nog worden rekening gehouden, dat er verschillende combinaties kunnen worden bedacht van wel en niet haar kosten dekkende producties.

Het feit van het bestaan dier verschillende mogelijkheden, die niet gelijktijdig allen kunnen worden verwerkelykt, maakt noodzakelijk, dat er een keuze tussen deze mogelijkheden wordt gedaan. Wie maakt nu deze keuze? Wanneer men nu de prijs als de beslissende regulator van het economisch leven poneert, doet men het voorkomen alsof de prijs deze keuze doet. De ondernemer in vrije concurrentie, zegt men dan, volgt de prijs of de markt, waar de prijzen tot stand komen. Het vrije economische leven zou dan onder het dictaat van de marktprijs staan. Bij hoger worden van de marktprijs voor het product zou de vrije ondernemer de productie uitbreiden, bij lager worden zou hij de productie inkrimpen. Dit is echter

al te simplistisch gezien en is als regel opgesteld onder voorwaarden, die van de werkelijke productievoorwaarden zeer afwijken. Direct kan men immers opmerken, dat, wat den ondernemer interesseert, niet zijn hoge of lage prijzen, maar de winstmogelijkheden, de winstmarge. En de winst is het resultaat van de prijs per eenheid product vermenigvuldigd met de afzet en de kosten per eenheid product, vermenigvuldigd met het aantal geproduceerde eenheden. Het hangt dus zowel van de afzetvoorwaarden als de productievoorwaarden af, op welke wijze de producent zal reageren op een stijging of daling van de marktprijs van zijn product. Niet één prijs, zeiden we immers, maar een combinatie van prijzen geeft de economische mogelijkheid en dus ook de winstgevende economische mogelijkheid aan. We zien dan ook, dat de producenten vaak precies anders reageren dan de simplistische regel van straks zou doen verwachten. Vinden de kartels niet mede hun oorzaak hierin, dat de producenten op een prijsdaling reageren met een productieuitbreiding, waardoor via het vergrote aanbod de prijs nog meer omlaag wordt gedrukt? Is verder de ook in de vrije maatschappij toegepaste marktanalyse niet een bewijs, dat de ondernemers niet bereid zijn de prijs blindelings te volgen? Zowel langs de weg der redenering als uit de praktijk kan men aantonen, dat ook in de maatschappij met vrije concurrentie de prijs niet de beslissende regulator is van het economische leven, ook al heeft men hem als zodanig wel beschouwd. De ondernemer beslist over de richting van de productie: tot de gegevens, waarop hij zich baseert, behoort ook de prijs. Uit de vergelijking van prijzen maakt de ondernemer op, welke de meest winstgevende mogelijkheid is. Aangenomen werd nu — maar ook op deze regel zijn uitzonderingen —, dat de ondernemers in de vrije maatschappij steeds de meest winstgevende mogelijkheden trachten uit te buiten. Tussen de verschillende economische mogelijkheden doen derhalve in de vrije maatschappij de particuliere ondernemers de keuze, welke keuze op grond van de motieven, die deze ondernemers leiden, steeds valt op de meest winstgevende mogelijkheden. Wanneer geheel vrije concurrentie wordt aangenomen, d.i. wanneer geen der producenten afzonderlijk een merkbare invloed op de markt en op de prijs uitoefent, dan zijn de uit de prijzen resulterende economische mogelijkheden voor iederen afzonderlijken ondernemer een

gegeven, waarop hij geen merkbare invloed heeft uitgeoefend. Dat wordt anders, zodra er verschillen tussen de ondernemers aanwezig zijn, waardoor één of meer een invloed van betekenis op de markt uitoefenen. Bij monopolie is die invloed het duidelijkste: *binnen zekere grenzen* bepaalt de monopolist de prijs op de markt: hij manipuleert met de prijs, die hij beheersen kan, om zich daardoor de meest winstgevende mogelijkheid te scheppen. Hetzelfde zien we, maar dan binnen minder ruime grenzen, bij ondernemingen en combinaties van ondernemingen, zoals kartels, welke wel geen eigenlijk monopolie bezitten, maar toch een overwegende invloed op de prijs kunnen uitoefenen. Ook deze gebruiken een prijspolitiek, die voor hen de gunstigste winstmogelijkheid biedt. Wat we hier dus opmerken, is, dat uit particulier winstbelang de monopolisten of ondernemingen, die het monopolie meer of minder dicht naderen, de prijzen, die zij in hun macht hebben, gebruiken, om eigen winstmogelijkheden te vergroten. Wegens de samenhang van alle prijzen worden door deze prijspolitiek de andere economische mogelijkheden, die weer winstbronnen kunnen zijn van andere ondernemers, beïnvloed. Wat die invloed zal zijn, is niet in het algemeen te zeggen. Maar in ieder geval grijpt een particuliere onderneming of een groep van particuliere ondernemingen door haar prijspolitiek in het samenhangend complex der prijzen in, zodat de daaruit resulterende economische mogelijkheden gewijzigd worden. Wanneer men nu bedenkt, dat de verwerkelijking der economische mogelijkheden de basis is voor de welvaart der maatschappij, dan zal het duidelijk zijn, dat de overheid een dergelijke beheersing van het economisch leven, die tegen het algemeen belang kan indruisen, niet kan toelaten.

Daarmee naderen we de gebonden economische stelsels, in welke op een of andere wijze boven de particuliere ondernemingen staande organen belast zijn met het toezicht op de prijzen en gerechtigd zijn de prijzen zo nodig vast te stellen overeenkomstig de normen van het algemeen belang. De rol van de particuliere ondernemers is niet in elk dier stelsels even groot. Maar ook daar, waar de particuliere ondernemer het minst gebonden is, kan men nog zeggen, dat het naast en boven de ondernemers de overheidsorganen zijn, die indirect of direct de keuze doen, welke van de economische mogelijkheden zullen worden verwerkelijkt. Nog verder gaat de

macht der overheidsorganen, in zoverre deze, direct of indirect, door het ingrijpen in de prijzen die fysieke en technische mogelijkheden tot economische mogelijkheden maakt, welke zij het meest in overeenstemming achten met het algemeen belang. Om te zorgen, dat van de in het bestaande en door de overheid gewilde prijzenstelsel opgesloten economische mogelijkheden juist die door de particuliere ondernemers verwerkelijkt worden, welke de overheid verkiest, zijn maatregelen ten aanzien van de prijs niet steeds voldoende. Want het is zeker niet altijd mogelijk de economische mogelijkheden zo te begrenzen via het prijzenstelsel, dat de verwerkelijking verder aan het streven naar de grootste winst van de particuliere ondernemers kan worden overgelaten. Deze verder gaande maatregelen zijn thans echter niet aan de orde. Voldoende is hier vast te stellen, dat in de economische politiek van de gebonden stelsels de functie van de prijs ook weer is de economische mogelijkheden aan te geven, te verwekken, in stand te houden of te wijzigen, al dan niet in combinatie met andere maatregelen.

In het voorgaande is nu gebleken, dat de prijs deze functie niet zelfstandig uitoefent, niet als beslissende regulator van de productie optreedt. Er zijn andere oorzaken in het economisch leven werkzaam, die deze beslissende functie hebben, bij wier uitoefening zij van de prijs gebruik maken. Deze leidende en beslissende factoren in het economische leven zijn de particuliere ondernemers en de overheid. Wanneer nu zowel aan ondernemers en overheid als ook aan de prijs een werkoorzakelijke invloed, maar dan van verschillende rang, wordt toegeschreven, dan zal de onderlinge verhouding tussen deze verschillende werkoorzaken moeten worden gezien als die van principale of hoofd-werkoorzaken (economische leiders) en instrumentale of werktuigelijke werkoorzaken (de prijzen). De prijs heeft dan een instrumenteel karakter. Al is dit instrumentele en dus aan hogere oorzaken ondergeschikte karakter van de prijs in de vrije maatschappij niet altijd voldoende bewust erkend, dit neemt niet weg, dat de prijs ook in die maatschappij dit karakter had. In de gebonden maatschappij zal het sterker gaan spreken en derhalve ook meer bewust als zodanig erkend worden.

Het doel dezer beschouwing is met deze conclusie bereikt. Bij een verdere ontleding van het instrumentele karakter kan

er nog op worden gewezen, dat, gelijk elk instrument, ook de prijs misbruikt kan worden. Daaruit volgt weer de grote verantwoordelijkheid, welke drukt op die organen, welke tot taak hebben de prijzen als instrumenten voor een juiste welvaarts-politiek te hanteren. Wat een juiste welvaarts-politiek is, wordt in de eerste plaats door de economische doelmatigheid bepaald. Maar de economische doelmatigheid kent verschillende graden. Welke graad van economische doelmatigheid mag en zal worden nagestreefd, hangt af van hogere dan economische doelstellingen. Het zal weer de taak van de leiding van het economische leven zijn, om die economische doelmatigheid met behulp van het prijzenstelsel na te streven, welke in het kader dier hogere doelstellingen past. Het is niet aan de economie deze hogere doelstellingen aan te geven: theoretisch is haar taak de economische samenhangen en consequenties op te sporen van het economisch handelen binnen het kader dezer doelstellingen: praktisch is haar taak op haar gebied en binnen de grenzen van haar kunnen mee te werken aan de opbouw van een economisch stelsel, dat zijn dienende rol in het kader dier doelstellingen kan vervullen. Herhaaldelijk heb ik in beschouwingen van deze aard een uitdrukking van Friedrich Bülow gebruikt: „Preise sind auch Sinnbilde des Lebens”¹. Ze komt me thans weer voor de geest. Men moet deze uitdrukking niet alleen verstaan in deze zin, dat in de hoogte van de prijs, die iemand bereid is te besteden voor een of ander bevredigingsmiddel, iets van zijn culturele en morele opvattingen tot uitdrukking wordt gebracht, maar ook in de zin, die voor het onderwerp, dat ons bezig houdt, wel de belangrijkste is, dat in het prijzensysteem, dat de mensen zich door hun ruilhandelingen opbouwen of dat door de overheid wordt gesanctioneerd, maatschappelijke consequenties liggen opgesloten, die onverbiddeijk verwerkelijkt zullen worden, indien dat prijzensysteem tot grondslag wordt genomen voor verdere economische handelingen. Wanneer in doelbewust economisch handelen een bepaald prijzensysteem wordt gevolgd, is daarvan een bepaalde morele of immorele productie en behoeftenvoorziening het gevolg, is daarvan wellicht een bepaalde werkloosheid met haar demoralisatie het gevolg, is daarvan een verrijking van sommigen en een verarming van anderen het gevolg. Het concrete prijzenstelsel in zijn opbouw en in zijn consequent-economische naleving draagt innerlijke

gevolgen in zich, die in overeenstemming en in strijd kunnen zijn met de gerechtigheid en de liefde. Welke wijde en voorname betekenis krijgt aldus het oude, weer herlevende, begrip van de gerechte prijs, een begrip, dat niet alleen betrokken moet worden op de rechtvaardigheid in de individuele ruil, maar tevens en vooral betekent een sociaal gerechte prijs, d.w.z. een prijzensysteem, dat in een zodanig door sociale rechtvaardigheid en sociale liefde beheerst maatschappelijk kader is ingepast, dat de eerlijke naleving daarvan zo dicht mogelijk benadert het ideaal ener samenleving, die strekt tot Gods verheerlijking en aller mensen heil. Ook zo blijkt weer het instrumentele karakter van het prijzenstelsel. Uit zich zelf immers alleen in staat tot economische effecten, wordt het door de principale, leidende oorzaak, die het kader scheidt en het prijzenstelsel daarin doet passen, opgeheven tot een hogere orde en bereikt het binnen die orde een effect, dat boven zijn eigen krachten uitgaat, maar waaraan het toch deel heeft en waarom het met reden gerecht mag heten. Het vraagstuk van de gerechte prijs is echter te omvangrijk, om in deze beschouwing nog behandeld te worden: het blijve bewaard voor een der volgende artikelen.